

* Fantastická literatura před rokem 1989 a v současnosti

Ústav české literatury a knihovnictví FF MU

FF: VIKBB05

Tereza Dědinová

*Co je to fantastika

*Intuitivní definice

* Beletristické či dramatické dílo, v němž fantastický prvek - propojen sítí rodových podobností s alespoň jedním dalším dílem pokládaným za fantastické - zaujímá význačnou roli ve struktuře fikčního světa, neobjevuje se pouze ojediněle nesa zcela specifickou funkci.

1. krok - intuitivní soud

2. krok - usazení do kontextu žánru (ARCHITEXT)

**FANTASTIC
LITERATURE**

**Sci Fi! Fantasy!
Horror! Thriller!
Ghost Stories!**

Neostrá množina (fuzzy set) fantastické literatury

Ludwig Wittgenstein
Rodinné podobnosti
Prototypová teorie

Věci, o kterých si myslíme, že je propojuje jeden zásadní společný rys, mohou být ve skutečnosti propojeny sérií překrývajících se podobností, mezi nimiž neexistuje jediný rys společný pro všechny.

* Neostrá množina fantastické literatury

Stanice
Pouhá

* Fantastický prvek

To, o čem si myslíme,
že je skutečné.

* **Záměrná odlišnost** od konsekvence reality (pozměněný historický vývoj v případě alternativní historie, zasazení do budoucího fikčního světa a podobně); **fyzická nemožnost** v případě postav a objektů, **zásadní změna** v případě přírodních zákonů a pravidel fikčního světa.

Zásadní role fantastického prvku

(Nancy H. Traill) Hamlet

*Meze fantastična

*Psychiatrické

Záznam halucinací

*Kulturní a náboženské

Mýty, zázraky

*Historické

Realita? Authority

Cestopis tak řečeného Mandevilla

Vznik asi 1356 - 1372

Svatá země, Indie, Čína, Země kněze Jana

Marco Polo - Milion

13.století

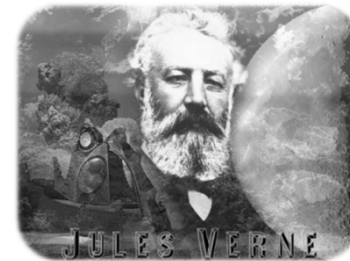
Asie

H
i
c

s
u
n
t

l
e
o
n
e
s

*Počátky české fantastiky

- * Karel Pleskač - *Život na Měsíci* (Bellmann 1881)
- * Jakub Arbes - ROMANETA (Newtonův mozek, 1877, Svatý Xaverius, 1873)
- * **Tajemný příběh X vědecké rozuzlení** ← Povídky s tajemstvím
- * Jan Netuda - *Písně kosmické*
- * Poznání, polidštění vesmíru, rozvoj vědy a techniky
- * Svatopluk Čech - *Pravý výlet pana Broučka do měsíce* (1887)
Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století (1888)
- * Na novém světě, 1905 (Červánky) ← Sen
- * Karel Hloucha - Podivuhodné Jiříčkovo cestování (1907), Zakletá země (1910) ČESKÝ VERNE - pro mládež
- * **VĚDECKOFANTASTICKÁ LITERATURA** ← Technika, spekulace
- * Metod Suchdolský - *Rusové na Martu* (1909)
- * Romantický příběh, naivní kouzlo ← 20 tisíc mil pod mořem
- * František V. Pavlovský - *Zemí* (1910)

* Karel Čapek

* 1920 - *R.U.R.* (Rossumovi univerzální roboti)

* 1922 - *Krakatit*

* 1922 - *Továrna na absolutno* ALEGORIE

* 1936 - *Válka s mloky* VAROVÁNÍ

* 1937 - *Bílá nemoc*

* Josef Čapek

* ROBOT

* *System* (Krakonošova zahrada, 1918)

Jevgenij Zamjatin - *My*
(1921, č. 1927)

* Jan Weiss - *Dům o 1000 patrech* (1929) - ztráta identity, sebepoznání

* Jiří Haussmann - *Velkovýroba ctnosti* (1922) - ostrov Utopie, satira

* J(an) M(atzal) Troska - *Kapitán Nemo I-III, Zápas s nebem I-III*

*Fantastika po únoru 1948

*Po 1948

Literatura non grata

*Pozdní 50. léta

Nástroj politické propagandy
+ romanticko-dobrodružné příběhy

*60. léta

Autorská reflexe reality - méně zábavné,
větší přesah (Josef Nesvadba)

*70. léta

Stagnace ← Okupace SSSR + nedostatek
kvalitní SF literatury

*80. léta

RENESEANCE SF ← řada entusiastických
autorů, redaktorů, čtenářů
+ zrození československého fandomu

*Cena Karla Čapka

*Parcon

Fandom

*Od 1982

***Výrazná skupina autorů**

*Ivan Kmínek - *Utopie, nejlepší verze*
Ústřední kancelář vesmíru se neozývá

*Jan Hlavička - *Hurá, hřbitov jede*

*Josef Pecinovský - *Abbey Road, Házím ti laso, kamaráde*

*Eva Hauserová - *Hostina mutagenů (1992)*

*Ladislav Szalai, Zdeněk Rosenbaum - *Dvojnásobný dvojník (1983)*

***Specifický přístup k fantastice**

*Reflexe nelákavé současnosti a neradostných vyhlídek na budoucnost
Československa za komunistického režimu

***GROTESKNO, IRONIE, VÝSMĚCH**

*Socialistický „realismus“ X realita

*Ondřej Neff: *„Symbolem epochy by rozhodně nemohl být Conan s krvavým mečem v ruce. Spíš unavený klaun, s polovypitou láhvou zalezlý někde do kouta. Podle toho i sci-fi čtvrté etapy vypadala. Mnohdy to byla parodie na sci-fi, jako náš život byl parodií na život.“*

*Jan Hlavička: *„Chtěl bych psát realistickou SF, realistickou fikci jako protiklad k fiktivnímu realismu, který je kolem nás všude produkován.“*

* **Dystopie, antiutopie, negutopie**

Eutopie - dobré místo

- * **Utopie** (z řec. ου τόπος ú-topos, žádné místo, „nikde“)
- * **Renesance** - obrat ke skutečnosti tohoto světa, poznání, rozvoj vědy, racionality, zámořské cesty → ostrov (jiný časoprostor, ne VÝMYSL)
- * Platón: Zákony, Ústava **Atlantida (Timaios a Kritias)**
- * Apokalypsa - očekávání Nového Jeruzaléma, sv. Augustin: Boží obec (kol. 420 n.l.)
- * 1516 Thomas More: O nejlepšímu stavu obce a o ostrově Utopie
- * 1623 Tommaso Campanella: O slunečním státě
- * 1627 Francis Bacon: Nová Atlantis **Žádoucí a nedosažitelné**
- * **Antiutopie**
- * Fiktivní společnost, která se vyvinula špatným směrem
- * filozofická a umělecká odpověď na utopické představy o možném dokonalém uspořádání společnosti.
- * **Zlatý věk:** dvacáté století, ve kterém se na mnoha místech světa dostávají k moci vizionáři s jasnými představami o tom, jak by měl svět vypadat.
- * Největším inspirací - stalinský režim v Sovětském svazu

*Ústřední rysy

* Alegoričnost - Julij Kagarlickij „Ani Huxleyho Konec civilizace, ani Vonnegutovo Mechanické piano nebo Kolíbka, ani 451 stupňů Fahrenheita od Raye Bradburyho nebyly napsány pouze o tom, co se může stát. Jsou to knihy o tom, co je.“

* Uniformita

Jednotnost

Kolektivnost

* 1984 (1949)

* My (1921)

* Konec
civilizace

* (1932)

George Orwell

J.I. Zamjatin

Aldous Huxley

* Člověk jako číslo KONFLIKT touha po prožití vlastního příběhu

* Modelový časoprostor - vykreslen pouhý fragment světa, kde se příběh odehrává - město, ostrov, stát - zbytek neurčitý, nejasný

* Mizivé povědomí o minulosti, o zbytku světa

* Charakteristická témata

- * Politika - totalitní společnost, třída privilegovaných x většina žije v nedostatku a nedůstojných podmínkách
- * Antiutopie komunistického vzoru x kapitalistického - volný trh a výroba nade vše
- * Ekonomika - často řízená státem - plánování, bující černý trh s nedostatkovým zbožím
- * Sociální stratifikace - vyšší a nižší třída
- * Rodina - rozbití rodiny, institucionalizovaná „úlová“ výchova
- * Sexualita - odemočnění - přidělení partneri x nevázanost, zábava
- * Náboženství - role utlačovatele i utlačovaného
- * Násilí, válka - uměle vyvolávaná nenávisť vůči třídě lidí, jinému státu, válka jako zdůvodnění represí
- * Příroda, životní prostředí - podřízená vrstva odtržena od kontaktu s přírodou, zničené životní prostředí, vše podřízeno výrobě
- * x „zelené antiutopie“ (Russel Hoban - *Riddley Walker*)

* Československá dystopie

- * Převažují povídky
- * Pár vybraných aspektů
- * Charakteristické pro dystopii
- * Odkaz na dobovou realitu za komunistického režimu

- * Odkazy ke každodennosti jako jeden z důvodů vysoké popularity
- * Závažné etické problémy + komunální satira
- * Alegorická literatura a science fiction nahrazují sociálně-kritickou literaturu

* Jak vypadá ČS dystopie?

* Základní rysy:

* Ne zobrazení rozsahu a svévolnosti moci, krutost při potlačování vzpoury

* ALE

* Rozbujelá byrokracie

* Bez vnitřního smyslu

* Pouhé přetrvávání

* Ohromující moc úřadů

* Ve většině případů bez historické souvislosti: Jak a za jakých podmínek režim vznikl

* Ivan Kmínek (1953 - 2013)

Absurdita
Výsměch

* Utopie, nejlepší verze

- * Nástup k moci po devastující atomové válce
- * Vytvoření nového člověka
- * Vznešený počáteční motiv ?
- * Smečka rozhádaných úředníků - závist, intriky, malicherná soutěživost, pomluvy
- * Satirické aluze k dobové realitě - záplava byrokracie, dokumentů, měsíčních výkazů...
- * Soutěž mezi pomocným personálem o nejlepší design nového člověka
- * *„Daleko za městem, na kamenité planině poblíž Propasti Výkřiků, jsem našel unavenou starou břízu a na její spodní větev pověsil provaz. Přivalil jsem veliký balvan. Stoupl jsem si na něj. Vložil jsem hlavu do smyčky. Řídkou korunou stromu prosvítal měsíc. ‚Světě!‘ Zvolal jsem a můj hlas se nesl planinou jako Cháronův vzdech. ‚Světě, proč jsi takový?‘ Odpověděl mi jen vítr. Černý vítr, jenž se plazil při černé zemi.“*

* Ústřední kancelář vesmíru se neozývá

* Satira, výsměch byrokracii a její neúčinnosti

* Směs absurdity a závažné hrozby (dotazník)

* **„Zákon profesora Parkinsona”**: *„Instituce, v níž počet zaměstnanců překročí jistou kritickou mez, je nadále zcela vytižena svou vnitřní agendou a nevykazuje žádný styk s okolím. Tvoří uzavřený systém.”*

* *„Všude měli napilno. Seznamy kádrových rezerv. Výhledy k prvnímu první času Jedna. Plány Spontánní intuice a Čiré náhody. Školení uklidových čet na téma Dada a n-realismus při tvorbě n-rozměrných Kosmů. Výkazy aktivity Zvláštního oddělení. Zvláštnosti Oddělení výkazů aktivity. Statistika nálezů ztrát. Statistika ztrát nálezů.”*

* **KONTROLA**

* **Jedinec jako příslovečné kolečko v systému**

* Jan Hlavička

(*1951)

* Více dystopie než satiry

* Všechny oblasti lidského života pod striktní kontrolou

* **Hurá, hřbitov jede!**

* *Dvanáctého listopadu u Mylerů*

Rezignace

* *„Středisko se nemýlí. Pavlík sice kreslí hezky, to se mu nedá vzít. Jenže hezky na svůj věk. Třeba je to jen dočasný talent, později by se možná nijak nelišil od svých vrstevníků. Ale jako revizor [...] bude mnohem šťastnější. Pochop, že Středisko to musí vědět mnohem lépe než my, vždyť ho pozorovali celých šest let.“*

* NEURČITÉ ZOBRAZENÍ + ABSOLUTNÍ MOC

* *Hlavou proti vzduchu*

Bez minulosti

* *Ryba a host*

* *„Provádění kontroly tarifní kázně cestujících.“*

* *„Pro toho, kdo byl pojízdný, se definitivně vyplatila jízda vozem. Kdo nebyl, určitě dal přednost procházce.“*

* Josef Pecinovský

- * Moc ovládající lidské životy převážně anonymní
- * Absolutní kontrola nad jedinci
- * **Abbey Road**
- * *Vlezla koupelnovým oknem*
- * *(She Came in through the Bathroom Window)*
- * Brutální testování mladých párů proti pokušení
- * *Nos to závaží (Carry That Weight)* Kdo ve skutečnosti řídí společnost?
- * **Házím ti laso, kamaráde**
- * *„Když jsem po minutě vyšel ven, našel jsem ho ještě živého, ale už napůl stráveného tou zelenou příšerou, která ho obtočila jako hroznýš a zvolna měnila dosud pevné tělo v kapalinu, kterou za nechutných zvuků vtahovala do sebe. Kolemstojící dav byl v extázi, teleobjektivy kamer vychutnávaly ty největší detaily Finleyova obličeje i rozkládaných částí těla. Vydržel jsem se na výsledek svého počínání dívat až do konce a bylo zvláštní, že jsem vůbec nic necítil, ani stud. Ostatně zachoval jsem se přesně v intencích zákona džungle, který ve hře na laso platil. Byl jsem stále ještě plnoprávným občanem a udělal jsem jen to, co by v dané situaci udělal každý. Skutečně každý?“*

* Zanedbané prostředí

- * Silné aluze k tehdejší realitě - k systému přehlížejícímu obecné hodnoty a kulturu
- * Vývoj společnosti usilující pouze o dobré bydlo
- * Šedivost, zanedbanost, přehlíženost

* Přízemnost postav

- * Sobectví a krátkozrakost
- * Moc byrokracie, špehující domovníci a udavačští sousedé
- * Prostředí nepřátelské jakékoli osobitosti, kreativitě, jedinečnosti
- * Průměrnost + účelová slepota → pohodlný život
- * Bez povědomí o širším kontextu

* Bez hrdinů

- * Postavy jsou součástí systému
- * Slepá poslušnost - většinou bez vyjádření pochybností o oprávněnosti příkazů
- * Vykročení z řady - typicky z čiré nutnosti
  - zapletení do bizarní či přímo nepřátelské situace - nutnost jednání
- * Výjimečně - krok ke změně vychází z náhlého podnětu
- * Nesnaží se o změnu systému ani o zprostředkování pochopení situace mezi ostatní

* Jediný hrdina

- * Martin Larden (*Utopie, nejlepší verze*)
- * Hezký, čestný, udatný
- * Naprogramování lidí pro šťastný život
- * Role sociálních buřičů
- * Hledání pravdy navzdory všemu - ve skutečnosti test fyzické a duševní způsobilosti

* Fantastický obrat po Sametové revoluci

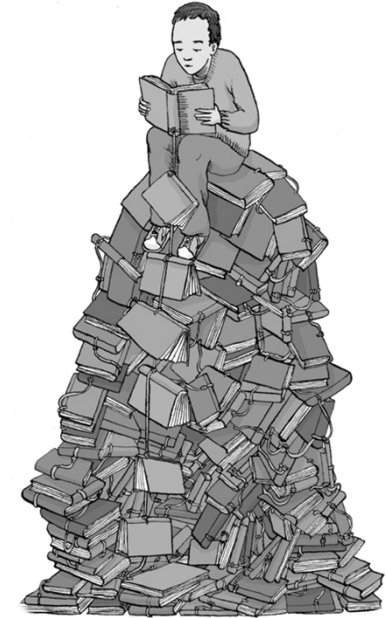
- * Otevření knižního trhu
- * Možnost vydat dosud zakázané texty + nakladatelství jedné knihy
- * Záplava SF angloamerické produkce
- * Hlad po textech mimo východní blok
- * → nezáměr o domácí tvorbu
- * → publikování pod pseudonymy
  - Adam Andres ← Veronika Válková
- * Rozšíření fantasy
- * Devalvace hodnot - Pán prstenů a Conan
- * **OHROMNÝ NÁRŮST POPULARITY FANTASY**
- * Harry Potter - celá generace čtenářů
- * Stmívání a spol.? Adolescentní upíři? Vlkodlaci? Jednorožci?

Wetemaa

* Čtenáři fantastické literatury

- * Přesycení nabídkou - klesající náklady titulů
  - * 80. léta - cca 40 000 stálých čtenářů SF - kupují vše
  - * Náklady populárních děl (A.C. Clarke) - až 100 000
- X
- * Během pěti let vyšlo přes 500 titulů SF (angloam.)
  - * Náklady klesají - 5000 výtisků
  - * Nárůst čtenářů - vyžadují „svou“ fantastiku
  - * Preference dobrodružně-romantické a akční literatury

- * Bludný kruh → poptávka po zábavné literatuře →
reakce trhu a autorů → výchova čtenářů zábavné literatury
- * Zdeněk Rampas: Bod zlomu - česká SF před rokem devadesát a po něm aneb „Ale co tedy vlastně budeme psát?“

*Science fiction x fantasy

* Jak čtou elitní čtenáři (2011 a 2014) 2. nejoblíbenější spisovatel

* Science fiction ← 2.5 %

* Fantasy ← 10 %

* Nejoblíbenější román

* 2011 - každý třetí

* 2014 - 3 z 188 respondentů

3.

Proč fantasy?

Po Tolkienovských epigonech posun k fantasy se slovanskými motivy

* Novost

* Přesycenost technikou - neznalost kontextu

* Čtenářská přitažlivost - historizující kulisy - larpy, hry...

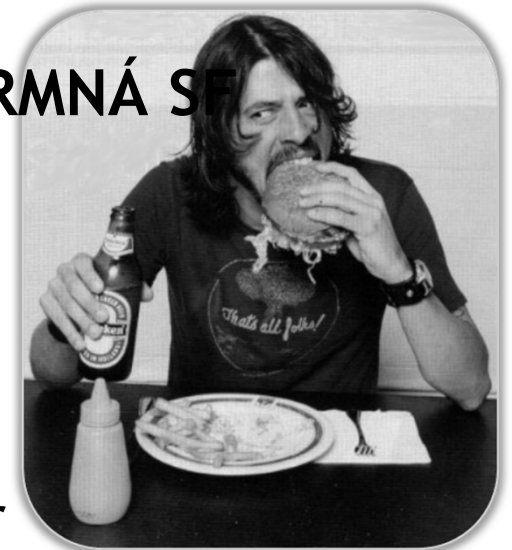
*Funkce fantastické literatury?

„SF se propracovala ke své základní funkci - funkci zábavné - a moralizování a společenskou kritiku buď jako nepodstatné opustila, anebo je odsunula do druhého či třetího plánu. To ovšem ani v nejmenším neznamená, že by SF rezignovala na své možnosti přinášet čtenáři jisté poznání. Pouze začínala chápat, že toto poznání, explikaci daných tezí, deskripci závažných lidských problémů a odpovědi na zásadní otázky vztahující se k lidské existenci je nutno zformovat do adekvátního literárního tvaru. Tak, aby tato díla byla schopna uspokojit jak čtenáře čtoucího pouze v „prvním plánu“, tak i ty ostatní, kteří v dílech hledají jejich myšlenkovou hloubku.“

„Současná česká fantastika už oním syndromem „býti brán vážně“ netrpí: vyplňuje svou část literárního spektra, je ve své většině vnímána jako literatura triviální, oddechová, určená k rychlé spotřebě, čemuž odpovídají i paperbacková vydání. Jsem přesvědčen, že je to tak v pořádku.“

Aleš Langer

KRMNÁ S

*Klenoty české fantasy

- * 2013 Jireš, Ondřej (ed.)
- * prezentovat českou fantasy v celé její šíři
  - x „cíleně jsem se vyhýbal únikům za hranice žánru či nejrůznějším experimentům“; převažuje fantasy historická.
- * Snaha oslovit co nejširší čtenářské publikum;
  - díla různorodého zaměření.
- * Vladimír Šlechta a Miroslav Žamboch jako známka kvality

???

Popularita X kvalita

X

- * 17 textů
- * 1/3 - Dobrodružný příběh, akce, zuřivé souboje, absence hlubšího významu, historické kulisy více či méně okořeněné nějakým tím fantastičnem (Žamboch, Kuglerová, Šlechta, Medek...)
- * Reinterpretace mýtu (slovanské motivy) (Válková, Kadlečková, Vrbenská), legendy (Mostecký)
- * Fantastično jako kulisa silného příběhu (Jůzlová, Neomilnerová, Kopřiva...)
- * Romantizující poetické texty (Renčín, Rečková)
- * Satira, parodičnost (Pavlovský)
- * Humor (Antonín) - barbar Kounan
- * Fantastično jako převrat pravidel (Neff)
- * Přesvědčivost a hloubka příběhu - živoucí fantastický svět.
- * Vnitřní napětí textů (a jejich přesah) vyplývá z fantastických prvků spíše ojediněle.
- * Emoční působivost povídek a přesvědčivost postav nepramení z fantastičnosti samotné.

Děkuji Vám za pozornost